

Тодоріка К. В.,

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУБ'ЄКТИ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ

SUBJECTS OF NON-STATE SOCIAL SECURITY FOR PEOPLE LIVING WITH HIV

Стаття присвячена визначенню переліку суб'єктів недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ.

Під час проведеного дослідження встановлено, що в науці права соціального забезпечення це питання розкривалося фрагментарно та не дістало належного висвітлення. Не дає відповіді на питання щодо переліку суб'єктів недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, й національне законодавство, а тому формулюючи його (перелік) варто виходити виключно з практики здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, фізичними особами чи юридичними особами недержавної форми власності.

У статті йдеться, що з огляду на те, що соціально-забезпечувальна правосуб'єктність роботодавця є похідною від трудової правосуб'єктності, визначається законодавством та/або актами договірного регулювання (колективного та/або індивідуального) з одного боку та зобов'язаннями кожного, кому став відомим ВІЛ-статус людини, забезпечити його конфіденційність, з іншого боку, роботодавець не може бути суб'єктом недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ.

Доведено, що враховуючи сучасні реалії ускладнення несприятливих наслідків будь-якого соціального ризику воєнним станом в Україні, суб'єкти недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, залежно від країни здійснення таких заходів можуть бути класифіковані на національні (здійснюють соціально-значиму діяльність в Україні щодо ВІЛ-позитивних людей, що законного перебувають на її території) та іноземні (їх діяльність спрямована на соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, – шукачів притулку у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та реалізується в країні, де такий притулок надано).

Встановлено, що національними суб'єктами недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, в Україні є громадські об'єднання, благодійні організації, волонтери, релігійні організації, соціальне підприємництво.

До іноземних суб'єктів недержавного соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, віднесено міжнародні організації, неурядові установи інших держав.

Ключові слова: соціальний захист, організаційно-правова форма соціального захисту, недержавне соціальне забезпечення, гідний життєвий рівень, суб'єкти недержавного соціального забезпечення, люди, які живуть з ВІЛ.

The article is devoted to defining the list of subjects of non-state social security for people living with HIV.

During the conducted research, it was established that in the science of social security law, this issue was revealed fragmentarily and did not receive adequate coverage. The national legislation does not provide an answer to the question of the list of subjects of non-state social security for people living with HIV, and therefore, formulating it (the list) should be based exclusively on the practice of social protection of people living with HIV, individuals or legal entities by persons of non-state form of ownership.

The article states that in view of the fact that the social security legal personality of the employer is derived from the labour legal personality, is determined by legislation and/or acts of contractual regulation (collective and/or individual) on the one hand and by the obligations of each, to whom a person's HIV status became known, to ensure his confidentiality, on the other hand, the employer cannot be a subject of non-state social security for people living with HIV.

It has been proven that, taking into account the current realities of the complication of the adverse consequences of any social risk due to martial law in Ukraine, subjects of non-state social security of people living with HIV, depending on the country of implementation of such measures, can be classified into national (carrying out socially significant activities in to Ukraine regarding HIV-positive people who are legally present on its territory) and foreign (their activity is aimed at social protection of people living with HIV – asylum seekers in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine and is implemented in a country where such asylum is granted).

It was established that the national subjects of non-state social security for people living with HIV in Ukraine are public associations, charitable organizations, volunteers, religious organizations, and social entrepreneurship.

Foreign subjects of non-state social protection of people living with HIV include international organizations and non-governmental institutions of other countries.

Key words: *social protection, organizational and legal form of social protection, non-state social security, decent standard of living, subjects of non-state social security, people living with HIV.*

Постановка проблеми. Економічні, геополітичні, соціальні чинники, які тривалий проміжок часу існують у національній правовій реальності України та постійно доповнюються новими, вже давно утвердили обґрунтованість твердження про те, що держава не в змозі самотужки ефективно виконувати свої соціальні зобов'язання, пов'язані з забезпеченням кожному гідного життєвого рівня. Особливо це стосується тих фізичних осіб (сімей), які зазнали несприятливих наслідків соціальних ризиків, серед яких і люди, які живуть з ВІЛ. Усвідомлення неефективності функціонування виключно державної системи соціального захисту похвалило наукову дискусію щодо доцільності запровадження та розвитку нового механізму реалізації права на соціальний захист – в рамках недержавного соціального забезпечення.

Варто констатувати, що система соціального захисту в Україні змінювалась не лише у відповідь на певні революційні виклики, що поставали перед суспільством, але продовжує еволюціонувати з перспективою розширення суб'єктів недержавного соціального забезпечення, у т.ч. людей, які живуть з ВІЛ. Вказані процеси продовжуються й в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань здійснення заходів соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, суб'єктами недержавного сектору економіки у своїх наукових пошуках так чи інакше зверталися такі науковці, як: Н. Б. Болотіна, К. В. Бориченко, А. О. Гудзь, В. Л. Костюк, С. М. Прилипко, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, М. М. Шумило, А. М. Юшко, Г. О. Яковлева, О. М. Ярошенко та ін. Проте у вітчизняній науці права соціального забезпечення до цього часу не було проведено жодного дослідження, присвяченого теоретичним та практичним проблемам здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, у такій організаційно-правовій формі як недержавне соціальне забезпечення, а відповідно не визначалися й суб'єкти здійснення такого забезпечення.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення суб'єктів недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ.

Виклад основного матеріалу. Тривалий проміжок часу в Україні соціальний захист населення та, зокрема, людей, які живуть з ВІЛ, здійснювався лише за рахунок бюджетних коштів, що зумовило його визнання виключно державним видом діяльності.

Проте в умовах ринкових відносин перспективним став розвиток недержавної сфери реалізації права людини на соціальний захист. Як зазначає С. М. Синчук, «така тенденція пов'язана із двома напрямками. Перший, зумовлений намірами держави відмовитись від частини своїх соціальних зобов'язань та передати їхню реалізацію іншим суб'єктам — недержавним, зберігши контроль за вказаним процесом. Другий засвідчує поступове формування багаторівневої системи соціального захисту, в якій поряд з державними формами існуватимуть недержавні» [1, с. 195]. Видається з точки зору дослідження соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, виправданими тут є обидва аспекти, позаяк, у сучасних умовах національна законодавча практика йде шляхом звуження державних гарантій у системі соціального захисту та визнання державою за собою соціальних зобов'язань, рівень виконання яких не перевищує державних соціальних стандартів. У той же час, Україна намагається сприяти здійсненню соціального захисту своїх громадян та людей, які на законних підставах перебувають на її території, на більш високому рівні, ніж державні соціальні стандарти, проте основними зобов'язаними суб'єктами у цьому сенсі вже стають частіше за все інститути громадянського суспільства.

Саме недержавне соціальне забезпечення є тією організаційно-правовою формою соціального захисту, у т.ч. й людей, які живуть з ВІЛ, яка покликана забезпечити фізичним особам (сім'ям), які зіштовхнулися з несприятливими наслідками соціальних ризиків і не в змозі

самостійно їх подолати або пом'якшити, гідні умови життя, які крім достатнього харчування, одягу та житла, включають в себе соціальні послуги, освіту, медичну допомогу та неухильне поліпшення умов життя [2, с. 145].

Як влучно зазначає О. М. Ярошенко, «організаційно-правова форма соціального захисту – це законодавчо передбачений спосіб організації здійснення права громадян на соціальний захист, який має спеціальні завдання, зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують та які їх надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів» [3, с. 184].

Тобто однією з ознак, які визначають сутність, особливості відповідної організаційно-правової форми соціального захисту населення є суб'єкти, які надають соціальний захист.

Привертає увагу той факт, що переважна більшість вчених – представників науки права соціального забезпечення взагалі не називає жодних юридичних чи фізичних осіб недержавного сектору в якості суб'єктів здійснення соціального захисту, зокрема й людей, які живуть з ВІЛ.

Так, О. М. Ярошенко зазначає, «суб'єктами правовідносин із соціального забезпечення є фізична особа та державний орган, які є носіями суб'єктивних прав та обов'язків. До таких органів належать: органи Пенсійного фонду; комісія з встановлення пенсій за особливі заслуги перед Україною; органи Міністерства праці та соціальної політики України; органи пенсійного забезпечення Міноборони, СБУ, МВС України та ін.» [4, с. 150].

Аналогічної точки зору дотримується й С. В. Вишновецька, зауважуючи, що видами суб'єктів права соціального забезпечення є фізичні особи та державні органи [5, с. 85].

Значаючи про поділ суб'єктів права соціального забезпечення на правомочних та уповноважених, В. Л. Костюк, формулюючи перелік останніх, пише й про недержавні пенсійні фонди, громадські організації, волонтерські організації тощо [6, с. 10]. Проте вченим лише згадуються відповідні суб'єкти недержавного соціального забезпечення, та не аналізується ні їх специфічний статус, ні їх значення у реалізації соціальної політики держави.

Схожий підхід застосований й у наукових працях Г. О. Яковлевої, яка хоча й зауважує,

що «предмет права соціального забезпечення складають врегульовані правом однорідні взаємопов'язані суспільні відносини між фізичними особами, їх об'єднаннями, групами, а також державними та недержавними суб'єктами соціального забезпечення», проте серед таких суб'єктів недержавної форми власності аналізує статус лише страхових недержавних установ, організацій [7, с. 27]. Вчена також пише про необхідність вдосконалення соціально-забезпечувального законодавства шляхом систематизації та розвитку правового регулювання недержавного соціального забезпечення, проте знову зосереджує увагу на недержавному соціальному страхуванні та локальному соціальному захисті за рахунок коштів роботодавця [7, с. 34], не згадуючи про здійснення соціального захисту на національному (територіальному) рівнях іншими суб'єктами недержавної форми власності.

Коло суб'єктів у сфері здійснення недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, не визначено й жодним нормативно-правовим актом. Водночас одним із видів соціального захисту досліджуваної категорії населення є соціальні послуги, які, відповідно до ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII можуть надаватися суб'єктами державного, комунального і недержавного секторів. Як визначено у вказаному нормативно-правовому акті, «до надавачів соціальних послуг недержавного сектору належать підприємства, установи, організації, які не належать до державного/комунального сектору, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду відповідно до цього Закону без здійснення підприємницької діяльності». Відповідна норма може бути застосована для формулювання переліку суб'єктів недержавного соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

Так, досить традиційно до суб'єктів недержавного соціального забезпечення, у тому числі й людей, які живуть з ВІЛ, відносять громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації.

Громадські організації (спілки) – це «добровільні об'єднання фізичних осіб та/або юри-

дичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [8]. В якості прикладу діяльності суб'єкта відповідного виду у сфері недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, можна навести громадську організацію «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді «Паросток», метою якої є «задоволення та захист законних соціальних, економічних та інших спільних інтересів своїх членів: людей з інвалідністю, осіб, які живуть з ВІЛ/СНІДом, онкохворих та інших соціально незахищених категорій молоді та дорослих шляхом створення для них умов позитивно орієнтованої соціальної особистості, її повноцінної самореалізації, що буде сприяти підвищенню рівня соціальної адаптованості цих категорій молоді та дорослих у суспільстві» [9].

Суб'єктами недержавного соціального забезпечення є й благодійні організації, якими в аспекті цього дослідження, є юридичні особи приватного права, установчі документи яких визначають благодійну діяльність у сфері охорони здоров'я, соціального захисту, соціального забезпечення, соціальних послуг і подолання бідності зокрема щодо людей, які живуть з ВІЛ, як основну мету її діяльності [10]. Одним з таких суб'єктів є благодійна організація «Позитивні жінки», мета діяльності якої сформульована як: «збільшення доступу жінок, підлітків та дітей до якісних послуг із профілактики інфекційних та неінфекційних захворювань, що мають соціальне значення; догляд та лікування ВІЛ-інфекції; туберкульозу, гепатитів та інших захворювань; залучення жінок та підлітків до заходів із подолання епідемії ВІЛ в Україні; залучення жінок, яких торкнулась епідемія ВІЛ, до всіх аспектів громадського життя з метою гарантування дотримання гендерної рівності в заходах у відповідь на епідемію ВІЛ в Україні і т.д. [11].

Суб'єктами недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, є й волонтери. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI, волонтером є фізична особа, яка добровільно здійснює

соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом безоплатного виконання робіт та надання послуг. Законом передбачено, що волонтерська діяльність здійснюється, зокрема, за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; надання волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок інфекційних (небезпечно інфекційних, особливо небезпечних інфекційних) хвороб та епідемій. З огляду на те, що складні життєві обставини можуть бути зумовлені зокрема невиліковними захворюваннями, якими є ВІЛ/СНІД, та те, що ВІЛ вже давно визнаний епідемією в Україні, діяльність волонтерів цілком законно спрямовується й на здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

Вже з 90-х років ХХ ст. до роботи з профілактики поширення ВІЛ/СНІДу долучилась й церква, яка активно розробляла міжцерковні стратегії та методологію протидії поширенню хвороби. В 1987 році заявлено, що «Центральний комітет Всесвітньої ради церков, яка об'єднує понад 340 Церков у 120 країнах світу, звертається до всіх Церков, закликаючи їх зрозуміти важливість загрози поширення епідемії ВІЛ/СНІДу та використовувати будь-яку можливість співробітництва між собою, а також з медичними, соціальними та освітніми організаціями і засобами масової інформації у відповідних просвітницьких програмах» [12, с. 14]. У відповідь на це звернення релігійною місією «Карітас-Спес» Римо-Католицької Церкви в Україні у 2009 році в Одесі для людей з позитивним ВІЛ-статусом створено «Одеський центр соціально-психологічної допомоги ВІЛ-інфікованим людям», який займається наданням комплексної допомоги сім'ям, де є діти, народжені від ВІЛ-інфікованих батьків, допомоги в отриманні та передачі АРТ, допомоги в діагностуванні, підготовкою та навчанням волонтерів для роботи з дітьми та підлітками «груп ризику» і т.д. [13].

Менш звичними, проте не менш ефективними суб'єктами недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, є підприємства, установи, організації усіх форм власності, які крім своєї безпосередньої основної діяльності виконують й соціальну

місію – сприяння запобіганню поширенню ВІЛ та соціальний захист ВІЛ-позитивних людей. Діяльність таких юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців підпадає під ознаки категорії «соціальне підприємництво».

Як влучно зауважує А. О. Гудзь, «соціальне підприємництво – новий тренд розвитку української економіки, поштовхом для появи та розвитку якого слугувала неспроможність держави ефективно діяти на теренах розв’язання соціальних проблем, виступати в боротьбі та подоланні соціальних ризиків, як результат – відбулась активізація недержавного сектору у вигляді заснування некомерційних організацій, волонтерських, благодійних об’єднань, появи небайдужих власників українського бізнесу, які розпочинали своє виробництво із, передусім, соціальною метою». Вчена доходить висновку, що соціальне підприємництво може впливати на сферу соціального захисту двома шляхами: «1) виступаючи джерелом фінансування підтримки тих чи інших категорій населення; 2) через організацію підприємництва, яке «носить окрас соціального»» [14, с. 152].

В якості прикладу першого варіанту здійснення соціального підприємництва у сфері соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, можна навести діяльність медичного центру «100% життя» у Полтаві, створеного для пацієнтів, які живуть з ВІЛ-інфекцією, які отримують медичну допомогу безкоштовно за рахунок платних медичних послуг, які надаються в клініці [15]. Другий спосіб ведення підприємницької діяльності з соціальною місією у сфері соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, втілений у роботі навчально-виробничого центру «Швейна фабрика» у Львові, створеного задля навчання та працевлаштування найбільш соціально-вразливих верств суспільства: ВІЛ-позитивних людей, людей, які перехворіли на туберкульоз, які звільнилися з місць позбавлення волі, постраждали від домашнього насильства [16].

Суб’єктом недержавного соціального забезпечення у галузевій науці досить часто називають також роботодавця. Так, С. М. Синчук зазначає, що «соціальні зобов’язання роботодавця можна поділити на два види:

1) зумовлені змістом колективного чи трудового договору, що формуються в рамках бюджету підприємства;

2) добровільно заявлені як соціальні програми (доброчинність) щодо інших суб’єктів, не пов’язаних з підприємцем відносинами найманої праці» [1, с. 196]. Вчена доходить висновку, що не дивлячись на значення та поширеність другого напрямку, закономірно, що пріоритетними є все таки соціальні зобов’язання роботодавця з метою підвищення рівня життя своїх працівників.

Водночас у сфері соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, видається, такі висновки є не зовсім виправданими. Перш за все, відповідно до ст. 13 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 року № 1972-ХІІ, відомості про результати тестування на ВІЛ, про наявність або відсутність в особи ВІЛ-інфекції є конфіденційними та становлять лікарську таємницю.

Рекомендацією МОП № 200 щодо ВІЛ/СНІДу та сфери праці від 2 червня 2010 року серед принципів, які мають застосовуватися при визначенні заходів у відповідь на ВІЛ/СНІД у сфері праці, закріплено, зокрема, право працівників, їхніх сімей та утриманців на захист приватного життя, зокрема на конфіденційність інформації стосовно ВІЛ/СНІДу, особливо стосовно їхнього власного ВІЛ-статусу, а також заборону вимагати від працівників проходження тесту на ВІЛ або повідомлення інформації про їхній ВІЛ-статус.

Видається, з огляду на цитовані положення національного законодавства та міжнародні стандарти у цій сфері, встановлення на локальному рівні роботодавцем певних соціальних гарантій для працівників з ВІЛ-позитивним статусом призведе до порушення конфіденційності статусу людини, яка живе з ВІЛ, що не допускається. Своєю чергою, встановлення на локальному рівні додаткових прав у соціально-економічній сфері для працівників, які живуть з ВІЛ, на підприємствах, створених з метою працевлаштування виключно соціально-вразливих категорій громадян, що одразу озвучується в якості соціальної місії підприємства, на нашу думку, не свідчить про те, що відповідного роботодавця можна визнавати суб’єктом недержавного соціального забезпечення. Аналізований приклад більшою мірою підпадає під ознаки «соціального підприємництва».

Враховуючи сучасні реалії ускладнення несприятливих наслідків будь-якого соціального ризику воєнним станом в Україні варто зауважити, що суб'єктами недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, нині є й міжнародні організації, неурядові установи інших держав, які забезпечують громадян України з відповідним статусом необхідною медичною допомогою, включаючи ВІЛ-терапію, засобами зниження шкоди тощо. Так, наприклад, гуманітарна громадська організація «Нове покоління» Вірменії забезпечує сприяння в отриманні українцями притулку у цій країні та координує людей з ВІЛ-позитивним статусом у питаннях отримання послуг у зв'язку з ВІЛ та психосоціальної допомоги [17]. Схожі за змістом послуги надає й неурядова організація Austria AIDS Hilfe у Австрії [18].

Висновки. У сучасних умовах про соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, в Україні можна говорити як про такий, що здійснюється на рівні, наближеному до забезпечення таким людям гідного життєвого рівня, саме завдяки існуванню та активному здійсненню недержавного соціального забезпечення.

Суб'єктами недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, в Україні є громадські об'єднання, благодійні організації, волонтери, релігійні організації, соціальне підприємництво.

З огляду на те, що соціально-забезпечувальна правосуб'єктність роботодавця є похідною від трудової правосуб'єктності, визначається законодавством або актами договірному регулювання (колективного та/або індивідуального) з одного боку та зобов'язаннями кожного, кому став відомим ВІЛ-статус людини, забезпечити його конфіденційність з іншого боку, видається, що у звичному його розумінні роботодавець не може бути суб'єктом недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ.

Своєю чергою, у сучасних умовах з огляду на воєнний стан, що впроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року та триває, суб'єктів недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, можна поділити на національних, які здійснюють соціально-значиму діяльність в Україні щодо ВІЛ-позитивних людей, що законного перебувають на її території, та іноземних, діяльність яких спрямована на соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, які змушені були покинути місце свого постійного проживання у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та реалізується в країні емігрування людини. До іноземних суб'єктів недержавного соціального забезпечення людей, які живуть з ВІЛ, належать міжнародні організації, неурядові установи інших держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Синчук С.М. До питання про недержавне соціальне забезпечення за рахунок роботодавця. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 194–198.
2. Бориченко К.В. Міжнародні соціальні стандарти гідного життєвого рівня. *Право і суспільство*. 2023. № 6.
3. Ярошенко О.М. Реформа системи організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні в умовах євроінтеграції. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*: зб. наук. пр. за матеріалами II Круглого столу, 17 травня 2019 року. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 183–189.
4. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін. ; за ред. О.М. Ярошенка. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 458 с.
5. Право соціального забезпечення України: навч.-метод. посіб. для студ. юрид. спец. / С.В. Вишновецька, І.В. Новосельська. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 320 с.
6. Костюк В.Л. Суб'єкти права соціального забезпечення: поняття, особливості та види. *Часопис Національного університету «Острозька академія».. Серія «Право»*. 2015. № 2(12). С. 1–14.
7. Яковлева Г.О. Суб'єкти права соціального забезпечення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 44 с.
8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
9. Громадська організація «Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахисених категорій молоді «Паросток». URL: <http://parostok.vn.ua/>
10. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.

11. Благодійна організація «Позитивні жінки». URL: <https://pw.org.ua/>
12. Лапін П.В. Огляд діяльності Церков та релігійних організацій щодо протидії ВІЛ/СНІДу в Україні. *Участь Церков та релігійних організацій України у боротьбі з поширенням епідемії ВІЛ/СНІДу та роботі з людьми, що живуть з ВІЛ/СНІДом (міжконфесійний збірник)* / Під ред. Лапін П.В. К., 2008. С. 14–24.
13. Релігійна Місія «Карітас-Спес» Римо-Католицької Церкви в Україні. URL: <https://caritas-spes.org/ua/page/who-we-are/about-us>
14. Гудзь А.О. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент соціального захисту: вітчизняний досвід та перспективи. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку*: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) [Електронне видання] / уклад.: В.С. Кучерявенко, Л.С. Бондарчук, І.С. Радковська [та ін.]; за ред. М.Р. Аракеяна, К.І. Спасової. Одеса, 2022. С. 152–155.
15. Медичний центр «100% життя». URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/medychnyy-tsentr-100-zhyttia/
16. Соціальне підприємство «Навчально-виробничий центр «Швейна фабрика». URL: <https://startera.org.ua/project/sotsialne-pidpryemstvo-navchalno-vyrobnychuj-tsentr-shvejna-fabryka/>
17. New Generation Humanitarian ngo. URL: <https://ngngo.net/en/home/>
18. Austria AIDS Hilfe. URL: <https://aids.at/en/information/infos-fur-migrantinnen/>